

Starzyk-Urbańska, Agnieszka

Badania Puszczy Zielonej

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 15, 327-330

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BADANIA PUSZCZY ZIEŁONEJ

Współczesne przekształcenia osadnictwa wiejskiego zmierzają w kierunku ograniczenia warsztatów produkcji rolnej i znacznych przeobrażeń w krajobrazie wiejskim. Regionem o dominującej funkcji rolniczej jest Kurpiowszczyzna, która na przestrzeni dziejów uległa przekształceniom struktury osadnictwa wiejskiego, co znalazło swój wyraz w literaturze przedmiotu, zwłaszcza w badaniach Prof. Franciszka Piaścika [1].

Prześledzenie przemian osadniczych na tym obszarze w ciągu ostatniego półwiecza jest przedmiotem moich badań naukowych prowadzonych w Katedrze Architektury i Planowania Wsi Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej pod kierunkiem Prof. dr. hab. arch. Miriam Wiśniewskiej.

Stan wsi kurpiowskiej jest wynikiem wielowiekowych działań człowieka.

Na przestrzeni stuleci następowały, powodowane ręką człowieka, przekształcenia krajobrazu, które dały nam obraz współczesny. Tradycyjna kultura ludowa wsi kurpiowskiej oraz wartość środowiska przyrodniczego były inspiracją do podjęcia pracy naukowej dotyczącej transformacji otwartego krajobrazu - o wiodącej funkcji rolniczej - na przykładzie gmin kurpiowskich powiatu ostrołęckiego. Kurpiowszczyzna to jeden z najciekawszych regionów etnograficznych, z ośrodkiem oryginalnej, świetnie zachowanej i pieczołowicie kultywowanej kultury ludowej Kurpiów.

Proces osadnictwa Puszczy Zielonej zapoczątkowali w XV wieku bartnicy, rudnicy, smolarze, rybacy i myśliwi, penetrujący tę dziką i niedostępną jeszcze w tych czasach knieję. Pierwotna Puszcza rozciągała się na terenach podmokłych i piaszczystych z widocznymi pagórkami moreny czołowej. Bory te nazywano "wodnym lasem", gdyż przez większą część roku nie można ich było przebyć inaczej niż czółnem,

Początkowo było to osadnictwo sezonowe, dopiero na początku XVII wieku część osób żyjących z puszczy zaczęła osiedlać się tu na stałe.

Zasiedlanie Puszczy było w swoich początkach procesem powolnym. Obok wsi powstających samorzutnie, stanowiących na tym terenie prze-

wagę, występują również układy regularne zakładane przez starostów oraz sporadycznie przez osoby prywatne. Plany osad pokazują, które z nich są zakładane (regularne) według ustalonych w Polsce wzorów, a które powstawały samorzutnie, kierując się prawami osadniczymi wynikającymi z charakteru tego terenu.

Zakres terytorialny pracy obejmuje obszar Kurpiowszczyzny między Omulwią a Szkwą, który w XV wieku znalazł się w powiecie ostrołęckim i w nim pozostał. W XVI i XVII wieku lasy północnego Mazowsza nosiły nazwę Puszczy-Zagajnicy, z określeniami pochodzącymi od nazwy starostwa, w obrębie którego się znajdowały, np. Puszcza-Zagajnica Łomżyńska, Puszcza-Zagajnica Nowogrodzka, czy Puszcza-Zagajnica Ostrołęcka.

Ta ostatnia, nazywana też Puszczą Skwańską (Szkwańską), położona pomiędzy dopływami Narwi, Omulwi i Skwy (Szkwy), stanowi przedmiot moich badań.

Na początku XVIII wieku, wszystkie wymienione Puszcze-Zagajnice, nazwane później Puszczą Zieloną, stanowiące początkowo własność książąt mazowieckich, a następnie królów polskich oraz sąsiadująca z nimi od zachodu i południowego-zachodu Puszcza Biała, uzyskały wspólną nazwę Puszczy Kurpiowskiej (Kurpiowszczyzny).

Obecnie terminem tym określa się wyłącznie obszar Puszczy Zielonej, uznanej za Kurpie właściwe. Teren ten jest bardzo okrojony w stosunku do granic przypisywanych mu jeszcze na początku XX wieku i w zasadzie cały zlokalizowany jest na terenie objętym moimi badaniami.

Kurpiowie zamieszkują tereny, które nigdy nie stanowiły wyodrębnionej jednostki administracyjnej, należały one w przeszłości do różnych powiatów: ostrołęckiego, łomżyńskiego, kolneńskiego i przasnyskiego, następnie do dwóch województw - ostrołęckiego i łomżyńskiego, ale zawsze największa ich część znajdowała się w Ostrołęckiem.

W związku z odrębnością regionalną Kurpiowszczyzny, na początku lat dwudziestych XX wieku, posłowie ziemi łomżyńskiej, a przede wszystkim Adam Chętnik (poseł w latach 1922-1927), wysuwali na forum sejmowym projekt wydzielenia regionu kurpiowskiego w Starostwo Kurpiowskie. Projekt ten nie uzyskał jednak aprobaty i region ten nadal pozostawał administracyjnie w kilku powiatach.

Z dniem 1 stycznia 1999 roku^[2] Kurpiowszczyzna znalazła się w trzech województwach: mazowieckim, podlaskim i niewielka część w warmińsko-mazurskim. Praca obejmuje gminy kurpiowskie zlokalizo-

wane w województwie mazowieckim w powiecie ziemskim ostrołęckim, bez Ostrołęki - miasta na prawach powiatu. Są to gminy: Baranowo, Czarnia, Kadzidło, Lelis, Łyse, Myszyniec i Olszewo-Borki. Myszyniec jest gminą miejsko-wiejską, pozostałe zaś są gminami wiejskimi.

Badania obejmują okres od początku osadnictwa na opisanym powyżej obszarze do czasów współczesnych, jak również prognozy na XXI wiek.

Problem naukowy zawarty w temacie moich badań, w okresie od II wojny światowej do czasów współczesnych nie został dostatecznie przebadany i dlatego główna część badań jest poświęcona restrukturyzacji krajobrazu na tym terenie w kierunku odtworzenia wartości kulturowych i przyrodniczych z możliwością wykorzystania dla rozwoju turystyki.

Rekonstrukcja rolnictwa spowoduje zmianę układów przestrzennych zabudowy i krajobrazu wsi kurpiowskiej zdominowanych w XXI wieku przez ekologiczne gospodarstwa rodzinne oraz zabudowę rekreacyjną.

BIBLIOGRAFIA

1. PIAŚCIK Franciszek: Osadnictwo w Puszczy Kurpiowskiej, Warszawa 1939
2. NIEDZIAŁKOWSKA Zofia: Kurpie. Bory Ostrołęckie, Warszawa 1988.
3. Red. KUTRZEBA-POJNAROWA Anna: Kurpie. Puszcza Zielona, t. I, Wrocław 1962.
4. Red. KUTRZEBA-POJNAROWA Anna: Kurpie. Puszcza Zielona, t. II, Wrocław 1964.
5. Red. KUTRZEBA-POJNAROWA Anna: Kurpie. Puszcza Zielona, t. III, Wrocław 1965,

---

PRZYPISY

1. Rozprawa doktorska zmarłego w tym roku Prof. Franciszka Piaścika pt. "Osadnictwo w Puszczy Kurpiowskiej" ukazała się drukiem w 1939 r. i jest podstawowym źródłem bibliograficznym dotyczącym przekształceń osadnictwa wiejskiego w regionie do 11 W. Ś.

2. Z dniem 1 stycznia 1999 roku weszła w życie reforma administracji publicznej i samorządowej wprowadzająca zasadniczy trójstopniowy podział terytorialny państwa. Jednostkami tego podziału stały się: województwa, powiaty, gminy,

Kontakt: Agnieszka Starzyk-Urbańska 02-776 Warszawa ul. Nowoursynowska 147 m 11 tel. O-(prefiks) 22 644 39 96 0501 515245 e-mail: asu_projekt@go2.pl